

Is *Viburnum lantana* L. indigeen in de duinen bij Haarlem?

R.W.J.M. van der Ham
(Rijksherbarium, Leiden)

Eind 1981 en begin 1982 is er een grote monografische tentoonstelling gehouden van het werk van Jacob van Ruisdael (1628-1682), eerst in het Mauritshuis te 's-Gravenhage, daarna in het Fogg Art Museum te Cambridge (Mass., VS). Ashton c.s. (1982) heeft een studie gemaakt van de bomen en struiken die op de schilderijen van Van Ruisdael voorkomen en toont aan dat veel afbeeldingen, dank zij de grote accuratesse waarmee hij habitus en details weergaf, tot op de soort zijn te determineren.

Van Ruisdael woonde en werkte tot omstreeks 1656 in Haarlem. Stad en omgeving leverden hem inspiratie voor vele schilderijen. Naast talloze stadsgezichten, de z.g. 'Haarlemmpjes', maakte hij onder meer ook zee- en duingezichten. Zo schilderde hij in 1648 'Duinen aan zee' (Slive, 1981, nr. 8), een nogal fantasierijk beeld van een aan zee gelegen, met eiken en struikgewas begroeid duinkopje. In één van de struiken herkent Ashton c.s. (1982, p. 20) *Viburnum lantana*, de wollige sneeuwbal. Het is een opvallend element op de voorgrond, met enkelvoudige, brede, donkere bladeren en grote, koepelvormige bloeiwijzen van witachtige bloemen. Gezien de voor zijn tijd ongekend natuurgetrouwe weergave, moet Van Ruisdael naar een levend voorbeeld hebben geschilderd en omdat hij in 1648 nog geen grote reizen had gemaakt, meent Ashton c.s. (1982) dat de schilder *V. lantana* in het wild in de duinen bij Haarlem heeft geportretteerd. Dit in tegenstelling, zoals hij zegt (p. 27), tot hetgeen wordt vermeld in de Atlas van de Nederlandse Flora door Van der Ham (1980), die stelt dat het voorkomen bij Haarlem teruggaat op verwildering uit tuinen en parken.

Oordelend naar de afbeeldingen in Slive (1981) en in Ashton c.s. (1982, p. 29), sluit ik me gaarne aan bij de identificatie van de genoemde struik als *V. lantana*. Tegen de veronderstelling dat de soort indigeen zou zijn in de duinen zijn echter wel bezwaren aan te voeren: er bestaan meer aanwijzingen voor een cultureel dan voor een natuurlijke oorsprong van het voorkomen aldaar. Commelin (1683), die blijkens zijn opgaven Haarlem en omgeving goed moet hebben gekend, noemt de soort niet. Een oude opgave van Loosjes (1779) voor de Haarlemmerhout (M4.41), bij het maken van het Atlaskaartje over het hoofd gezien, heeft waarschijnlijk geen betrekking op een natuurlijk voorkomen. Hoewel Loosjes zijn lijst presenteert als een van 'in het wild groeiende' planten, noemt hij ook duidelijk exotische soorten als *Buxus sempervirens*, *Calendula officinalis* en *Picea abies*. Blijkbaar betekende 'in het wild groeiende' voor hem eerder 'niet gekweekt' dan 'inheems'. De latere gegevens, met 1877 als datering van het oudste, hebben meestal betrekking op het gebied rondom Santpoort. Het is opvallend dat *V. lantana* daar, bij Spaarnberg, al veel eerder in cultuur was (De Vriese, 1839). Kops-Van Eeden (1881, pl. 1241) vermeldde cultuur op Duinenberg aldaar en bovendien dat de soort een van de meest algemene sierheesters was.

Hiermee is nog niet gezegd dat Van Ruisdael dan een verwilderd exemplaar van *V. lantana* in de duinen moet hebben gezien. Het is voor mij nog de vraag of hij de soort daar werkelijk heeft aangetroffen. Hoewel hij bij het weergeven van details zeer precies

werkte, heeft hij zich in de totale compositie van schilderijen dikwijls grote vrijheden veroorloofd (zie ook Ashton c.s., 1982, p. 24). Zo heeft hij mijns inziens niet geschroomd een imaginaire boom of struik te 'planten' als de sfeer of compositie van een bepaalde voorstelling dat vroeg. Toch moet Van Ruisdael *V. lantana* goed hebben gekend, anders zou hij de soort inderdaad nooit zo herkenbaar hebben kunnen afbeelden. Omdat ze ook al in zijn tijd in ons land werd gekweekt (Vorstius, 1633; Hermann, 1687), is het goed mogelijk dat hij haar in cultuur heeft waargenomen en vervolgens in 'Duinen aan zee' heeft geïntroduceerd. Ook in een met veel verbeelding gecomponeerd werk uit 1653, voorstellende het kasteel te Bentheim in Duitsland, even over de grens met Twente, figureert *V. lantana* nogal nadrukkelijk in een lage vegetatie op de voorgrond (Slive, 1981, nr. 14). Van enig indigeen voorkomen aldaar is echter niets bekend (Runge, 1972). Omdat Van Ruisdael eerder een bepaalde sfeer heeft willen oproepen dan dat hij een getrouwe weergave van de vegetatie heeft willen geven, kan zijn werk in floristisch opzicht moeilijk als een betrouwbare bron worden aangemerkt.

Literatuur

- Ashton, P., A.I. Davies & S. Slive, 1982. Jacob van Ruisdael's Trees. *Arnoldia* 42, p. 2-31.
- Commelin, J., 1683. *Catalogus Plantarum Indigenarum Hollandiae*. Amsterdam.
- Ham, R.W.J.M. van der, 1980. *Viburnum lantana* L., in J. Mennema, A.J. Quené-Boterenbrood & C.L. Plate, *Atlas van de Nederlandse Flora* 1. Amsterdam.
- Hermann, P., 1687. *Horti Academici Lugduno-Batavi Catalogus*. Leiden.
- Kops, J. – F.W. van Eeden, 1881. *Flora Batava* 16. Leiden.
- Loosjes, A., 1779. *Flora Harlemica*. Haarlem.
- Runge, F., 1972. *Die Flora Westfalens*, 2 Aufl. Münster.
- Slive, S., 1981. Jacob van Ruisdael. Amsterdam.
- Vorstius, A., 1633. *Catalogus Plantarum Horti Academici Lugdono-Batavi*, in A. Spigelius, *Isagoges in rem herbarium Libri duo*, p. 232-262. Leiden.
- Vriese, W.H. de, 1839. *Hortus Spaarn-Bergensis*. Amsterdam.

***Viburnum lantana* L. indigenous in the dunes near Haarlem?**

The occurrence of *Viburnum lantana* in the Netherlands is discussed, with reference to the identification of a shrub belonging to this species in the painting 'Dunes by the Sea' (1648) by Jacob van Ruisdael and its naturalness in the dunes near Haarlem (Ashton c.s., 1982). Although Van Ruisdael worked most accurately in depicting trees and shrubs, he took many liberties in the composition of a painting. As *V. lantana* was already cultivated in his century, it is possible that he saw the species in cultivation and then 'introduced' it in 'Dunes by the Sea'. All other records of the species in the vicinity of Haarlem point to an origin as garden escape.